

Юрт К. В.,

*викладач кафедри кримськотатарської та східної філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЛІТЕРАТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІСМАЇЛА ГАСПРИНСЬКОГО ТА ЇЇ РОЛЬ У ПІДТРИМЦІ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КРИМСЬКИХ ТАТАР

У другій половині XIX сторіччя виникає плеяда кримськотатарської інтелігенції. І першим у цьому списку стоїть ім'я Ісмаїла Гаспринського. Саме він став для кримськотатарського народу символом відродження тюркізму, змін, відмови від старих догм і стереотипів. Гаспринський був одним з найвідоміших педагогів-реформаторів кінця XIX – початку XX століття. Його ідеї помітно вплинули на підготовку та проведення реформи національної освіти. Однак своє життя Гаспринський присвятив справі єднання традиційної духовності з передовими здобутками європейської культури й досяг на цьому терені небаченого успіху і світової слави. Власне, він один з небагатьох, хто свого часу формував національну інтелігенцію, з якої згодом виросла інтелектуальна еліта кримських татар [2, ст. 448].

Важливим аспектом діяльності Ісмаїла Гаспринського була його літературна робота. Він не обмежувався написанням художніх творів та перекладів, а також засновував журнали й газети, які ставали платформою для обговорення культурних, освітніх і суспільних проблем кримськотатарського народу. Гаспринський сформував свої погляди і цією працею дав поштовх до створення в 1883 році першої газети, згаданої вище, під назвою «Терджиман» («Перекладач»), редактором та видавцем якої він став. Газета стала першим масовим друкованим виданням, яке поєднувало освітню, літературну та просвітницьку функції. Саме через літературні твори та публіцистику Гаспринський впливав на формування мовної свідомості, популяризацію національної культури та утвердження культурної ідентичності кримських татар.

Газета *Tercüman*, яка спершу мала невелику аудиторію, швидко поширилася на широку географію та знайшла читачів серед різних верств населення. Насправді ця газета стала символом єдності релігії та мови, єдності ідей, оновлення, модернізації, прогресу та багатьох інших концепцій. Завдяки “*Tercüman*” Ісмаїл мав змогу висловлювати найактуальніші проблеми, які він виявляв під час своїх подорожей і спостережень по тюрксько-мусульманському світу, та пропонувати шляхи їх вирішення.

Окрім журналістської та публіцистичної діяльності, Гаспринський створював художні твори, зокрема оповідання та етнографічні нариси, які відображали життя кримських татар і слугували засобом збереження культурної спадщини. Одним із таких творів є «Арслан-киз» (укр. – «Дівчина-левця»), де через сюжет і образи розкриваються традиції, моральні цінності та соціальні реалії кримськотатарського народу. Такі твори не лише знайомили читачів із побутом і культурою, а й сприяли підтримці мовної та культурної самобутності. Водночас у цьому творі простежується звернення до тюркської епічної традиції, зокрема до образу сильної та активної жінки, що поєднує в собі риси мужності, мудрості та відданості своїм цінностям. Через образ головної героїні Гаспринський репрезентує ідеал гармонійної особистості, яка здатна зберігати національні традиції та водночас адаптуватися до нових суспільних умов.

У романі «Дар-ур Рахат мусульманлари» (укр. – «Мусульмани Дарюррахату») Гаспринський створює утопічну країну, де показує ідеальне мусульманське суспільство. Через подорожі головного героя Молли Аббаса по Європі, зокрема Іспанії, знайомить читачів із величною ісламською цивілізацією Андалусії та її культурною спадщиною. Автор показує, що мусульмани створили розвинену державу, у якій цінується наука та технічний прогрес, дотримуються національної ідентичності та правил ісламу, а всі громадяни є рівними, щасливими та здоровими. Через опис таких пам'яток у творі, як Мечеть у Кордобі та Палац Альгамбра, Гаспринський не лише популяризує історичну та культурну спадщину мусульман, а й підкреслює важливість освіти, науки та моральних цінностей у формуванні сильного суспільства.

Аналізуючи твори Гаспринського, помітно, що через характеристики персонажів митець робить висновки щодо своїх поглядів на освіту – особливо щодо освіти жінок і дітей. У його романах і оповіданнях звертається увага на рівень освіти європейців, їхнє ставлення до навчання, створюваний образ освіченої людини, ідеальне суспільство та уявлення про роль жінки, а також на освітні характеристики ідеалізованих осіб і суспільств.

Ісмаїль Гаспринський, добре аналізуючи своє суспільство і маючи прогресивні для свого часу погляди, прагнув зберегти національну самосвідомість кримськотатарського народу та забезпечити його видимість у світі. Його найсильнішою зброєю в досягненні цієї мети було письмо, а головною темою – освіта народу. Його романи та оповідання також служили цій меті. Добре усвідомлюючи, що зміни у суспільстві починаються з жінок, автор постійно підкреслював у романах і оповіданнях важливість освіти. Таким чином, його літературні твори слугували засобом збереження культурної та національної ідентичності кримських татар, знайомлячи читачів із традиціями мусульман, цінностями та історичною величчю кримськотатарського народу.

Список використаних джерел:

1. Асанова Ельмаз. Ісмаїл Гаспринський – епонім модернізації ісламського просвітництва та культури в Криму». *Українське релігієзнавство*. 2021. № 93. С. 87–105.
2. Горохова Г. І. Ісмаїл Гаспринський: відродження національної культури кримськотатарського народу. *Theoretical and practical aspects of modern scientific research: history, archeology and culturology*. 2025. С. 448–450.
3. Nemutlu Özlem. İsmail Gaspralı'nın Roman ve Hikâyeleri. *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*. 2010. № 1. S. 111–124.
4. Özkaya Yılmaz. İsmail Gaspralı'nın Alp Kadın Tipi: Arslan Kız. *İdil Ural Araştırmaları Dergisi*. 2022. № 4 (2). S. 293–303.
5. Zengin Ülkü Nur. Identity of Crimean Tatars. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. 2020. № 92. S. 163–184.